

BÓDVAI ANDRÁS (SZERK.)

RÁKÓCZI EMLÉKKÖNYV

*(Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest, 2021. 276 o.**ISBN 978-615-81694-1-7)*

Rákóczi erdélyi fejedelemmé választásának 315. évfordulója alkalmából a magyar Országgyűlés a 2019-es esztendőt II. Rákóczi Ferenc-emlékévvé nyilvánította. Ennek egyik kézzelfogható eredményeként is jelenhetett meg 2020-ban a tíz tanulmányt magában foglaló emlékkönyv Bódvai András szerkesztésével és a V4 Együttműködés Kulturális és Közéleti Egyesület kiadásában, melynek második, átdolgozott kiadása a következő évben a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. gondozásában látott napvilágot. Az álló formátumú, keményfedelű kötet mérete 24 × 30 cm, borítóján Mátyóki Ádám jól ismert Rákóczi-portréja látható. Az első oldalakon Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes, az emlékév fővédnökének köszöntőjét (7. o.), valamint Hermann Róbert, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka tudományos helyettesének előszavát olvashatjuk (9–13. o.). Ezt követik maguk a tanulmányok, amelyeket – ahogy az előszóban is áll – „a korszak és a szakterület legjobb ismerői írták”.

Az első tanulmányban – *Egy elbukott, mégis sikeres függetlenségi mozgalom – A Rákóczi-szabadságharcról hosszabb történelmi távlatban* (15–29. o.) – Pálffy Géza (MTA BTK TTI) áttekintést nyújt a szabadságharc kirobbanásának okairól, hátteréről, célkitűzéseiről és lehetőségeiről, valamint összegzi és értékeli a szabadságharc legfontosabb eredményeit. A tanulmány a kötet bevezetőjeként is szolgál, a történelmi folyamatok áttekintése mellett kitér a szabadságharc megítélésére és helyére az elmúlt másfél évszázad történeti és kulturális emlékezetében. A szerző zárásként hangsúlyozza, hogy noha katonai értelemben egy elbukott függetlenségi törekvéstről van szó, az azt lezáró 1711-es szatmári békekötés mégis a modern Magyarország kezdetének tekinthető.

Czigány István (HM HIM) hadtörténész a szabadságharc harcmodorát és katonai eseményeit újszerű módon, az aszimmetrikus hadviselés fogalmi keretei között elemezte – *Aszimmetrikus háború, aszimmetrikus hadsereg a Rákóczi-szabadságharc idején* (31–55. o.). Tanulmányában tisztázza az aszimmetrikus háború fogalmát, majd pedig bemutatja a kuruc sereg megalakulását és a megszervezésével kapcsolatos kihívásokat. Rákóczi serege mind felszerelését, mind harcmodorát tekintve alapvetően a törökellenes végvári harcok öröksége, ezért a reguláris katonaságot képező elemek pótlására volt szükség. A fejedelem tehát egy „féloldalas” sereggel kellett, hogy számoljon, a modernizálás és a reguláris harcmodor lehetősége megteremtésének pedig rendszeres pénzügyi és kapacitásbeli akadályai voltak. A tanulmányban olvashatunk a kuruc irreguláris harcmodor előnyeiről és hátrányairól, valamint a hadihelyzet alakulásáról a szabadságharc lezárásáig.

A katonai események áttekintése után Ságvári György (HM HIM) a kuruc katonai viseleti rendet mutatja be *Köntös és mundér – Viseleti rend a kuruc seregben* (57–77. o.) című tanulmányában. A szerző a téma historiográfiáját, illetve a három elterjedt kuruc sztereotípiát tekinti át. Ezek szintézisével, valamint korabeli példák felsorolásával árnyalja a 19. századi idealizált képet a „pompedvelő nyalka” kurucokról (57. o.). A tanulmányban sorra veszi a szabadságharc alatt használatos ruházatot és kiegészítőket, azok rangbéli és társadalmi jelentését, kitérve a korábbi időszakokban harctéri fegyverzet egyes darabjainak (mint például a buzogány, a lóra való pallos vagy a karvas) tisztí, hatalmi jelvénné való átminősülésére. A szerző a korabeli forrásrészletek közlése mellett rámutat a kuruc közkatonák, illetve a tábornoki és tisztikaron belüli ruházati eltérésekre is, valamint a „magyaros” öltözködési stílus identitásformáló szerepére a „németes” divattal szemben. Tanulmánya végén a szerző megállapítja, hogy a szabadságharc katonai veresége ellenére a kuruc sereg viseleti kultúrája továbböröklődött a későbbi, magyaros jegyeket hordozó egyenruhákra.

A következő tanulmányban Kovács S. Tibor (MNM) a Rákóczi-szabadságharc fegyverzetét ismerteti: *Fegyverek a Rákóczi-szabadságharcban* (79–91. o.). A magyar huszárság addigi történetének rövid áttekintése után a 17. század végén és a szabadságharc éveiben is jellemző huszár-fegyverek (szablya, lóra való pallos, hegyestőr, fofos, pisztoly, karabély) formai sajátosságairól, módosulásairól, előforduló díszítéseiről és harctéri alkalmazásairól olvashatunk. A szerző kitér arra, hogy az ekkoriban használt hidegfegyverek pengéi nemcsak Magyarországról, hanem délnémet, észak-itáliai, vagy lengyel műhelyekből is származtak, minőségük pedig változó volt. Különbséget kell tenni a közkatonák által használt egyszerűbb és kevésbé jó minőségű fegyverek, valamint a különféle motívumokkal és eljárásokkal díszített tisztí pengék között. Utóbbi esetben a szerző kiemeli a korszakban jellegzetesnek számító FRINGIA feliratú szablyapengéket. A harctéri fegyverek mellett a 15. század óta méltóságjelvényekké alakuló buzogányok korabeli jellemzőiről is olvashatunk, fennmaradt példányokkal illusztrálva. A hidegfegyverek után Kovács S. Tibor rátér a szabadságharc alatt használatos lovassági és gyalogsági lőfegyverekre, a tüzérségi eszközökre, végül pedig az ekkoriban még előforduló védőfelszerelésekre és lószerszámokra. A szerző fegyvertörténeti szempontból is korszakhatárnak tekinti a szabadságharc lezárását, amely után a regularizálódó hadsereg fegyverzete is átfogó változásokon ment keresztül. Kovács S. Tibor írása a kötet szempontjából is határvonalnak tekinthető, hiszen a szigorúan vett had- és fegyvertörténeti tematika után család- és birtoktörténeti, művészettörténeti és művelődéstörténeti munkák következnek.

Ezen második nagy egység első részét Mészáros Kálmán (HM HIM) tanulmánya teszi ki a kuruc tábornoki kar családi háttéréről: *Háború és magánélet – A kuruc tábornoki kar családi háttere a Rákóczi-szabadságharcban* (93–127. o.). A katonacsaládok vizsgálata szintén kiemelt jelentőségű a hadtörténetírásán belül, és a szerző hangsúlyozza ennek a részterületnek a fellendülését is a kezdeti, legtöbbször érintőleges ku-

tatásokhoz képest. A bevezető után részleteket olvashatunk Rákóczi emlékirataiból, melyekben Mészáros kitér a hadsereg családi viszonyaira, illetve a harcokban érintett nemesek feleségeinek és gyermekeiknek viszontagságaira. A kuruc tábornoki kar többségének családi hátterére vonatkozóan a kutatás rendelkezik többé-kevésbé megbízható forrásokkal, melyek alapján a viszonyok nagyjából rekonstruálhatók. Ezekből olvashatunk is néhány példát a tanulmány során, többek között ifjabb Perényi Imréről, a francia származású honosított Tournon János Henrikről, Bercsényi Miklósról, Károlyi Sándorról, az Andrássy fivérekről, Forgách Simonról, Vay Ádámról. Érdekességet jelent azon feleségek és családok sorsa, akik bármilyen oknál fogva ellenséges területen maradtak. Ezek közül a szerző kiemeli, hogy míg több akkor még udvarhú nemes hitvese élt kuruc területen viszonylag háborítatlanul, addig Rabutin lovassági tábornok a Rákóczihoz csatlakozó nemesek családjain is megtorolta a hűtlenséget. A szerző a tanulmány végén külön kitér az emigrációt választó tábornokok családi életére is. Bár bizonyos részletek hiányoznak és teljesen részletes képet nem minden esetben nyerhetünk, Mészáros Kálmán tanulmányában olvashatjuk, milyen gondot jelenthetett a tábornokok és tisztek számára családjukat biztonságban tudni, milyen kihívásokkal, nehézségekkel néztek szembe, ezzel bemutatva a Rákóczi-szabadságharc emberibb arcát.

Ezt követően a tematika tovább szűkül, és magáról a Rákóczi családról, egészen pontosan birtokaik történetéről olvashatunk. Gyulai Éva (ME BTK) tanulmányában Zborót mutatja be a Rákócziakon keresztül: *Zboró (Zborov) és a Rákóczi-család* (129–177. o.). A lengyel határon fekvő Zboró a család uradalmaként fontos emlékezeti helynek számított a 20. század elején, Rákóczi Ferenc 1906-os újratemetésére az itteni udvari templom harangját is Kassára vitték (a regéci és borsi harangokkal együtt). A tanulmányban végigkísérhetjük a zborói birtok történetét a 16. századtól kezdve, mielőtt I. Rákóczi Zsigmond tulajdonába került. Ezt követően a birtok 17–18. századi történetét a család tagjain keresztül követhetjük végig (Zsigmond; Pál; I. György; László; II. György; I. Ferenc és Báthory Zsófia; Erzsébet; II. Ferenc), emellett a szerző bemutatja, hogy Rákóczi Juliannán keresztül hogyan került át az uradalom az Aspremontok igazgatásába, és hogyan is tartották meg a 19–20. század folyamán. A tanulmányban nemcsak a birtok jövedelmeit, politikai szerepét, kegyúri/kegyúrnői alapításait illetve azok sorsát ismerhetjük meg, de láthatjuk, milyen kitüntetett szerepe volt mind a Rákóczi, mind az Aspremont család számára, akik még azután is itt tartották a családi kriptájukat és ide temetkeztek, hogy a család Pozsonyban és Lednicében is gyarapodott rezidenciákkal a 18–19. században.

Reisz T. Csaba (MNL OL) tanulmánya már magáról II. Rákóczi Ferencről, pontosabban alakjának Dudits Andor (1866–1944) festményein való megformálásáról szól: *II. Rákóczi Ferenc alakja Dudits Andor festőművész munkásságában* (179–207. o.). A 19. század második felének kulturális emlékezetében felerősödő és központi elemmé váló Rákóczi-kultusz az udvar számára kényesebb Kossuth-kultusz megfelelő helyettesítésének is bizonyult. Benczúr Gyula Bukarestbe kerülő festményén és Mányoki

Ádám 1892-ig ismeretlen portréján kívül jó ideig nem készült igazán emlékezetes műalkotás a fejedelemről. Ez a tendencia Dudits Andor festőművész pályafutásával változott meg, aki a milleniumi ünnepek ideje és az 1920-as évek között több nagyszerű festményt készített Rákóczi Ferencről. A tanulmányban részletesebben olvashatunk Dudits legjelentősebb alkotásairól ebben a témában. Ide tartozik a milleniumi sorozat részét képező *II. Rákóczi Ferenc bevonulása az ónodi országgyűlésre* (1896–1898), *A magyar nemzet története* című kiadványban megjelent *II. Rákóczi Ferenc búcsúja a néptől* (1897), a kassai Szent Erzsébet-székesegyház 1916-ban átadott Rákóczi-freskója, illetve az 1874-ben létrejött Országos Levéltár csaknem negyven faliképe (1924 és 1929 között), melyek közül 1927-ben készült el a *Rodostó* című alkotás. A tanulmány bemutatja Dudits életútját, valamint a felsorolt képek történetét, keletkezésük körülményeit, szemléltetve a művész igen jelentős hozzájárulását a századfordulós, illetve a 20. század eleji Rákóczi-kultusz térnyeréséhez.

A kötet utolsó tematikai egysége a szabadságharc utóélete és emlékezete köré épül. Tóth Ferenc (MTA BTK TTI) tanulmánya a Rákóczi-emigráció történetét és jelentőségét mutatja be: „*A bujdosásban is bujdosnunk kell*” – *A Rákóczi-emigráció története és jelentősége* (209–227. o.). A historiográfia és a 20. század főbb történészvitáinak áttekintése után a tanulmány végigkíséri az emigráció állomásait a tengeri hatalmakat megnyerni próbáló lengyelországi és franciaországi tartózkodáson át a rodostói évekig, kitérve a Rákóczi halála utáni időszakra is. A felsoroltak kifejtése során a szerző francia forrásanyaggal teszi részletesebbé a témával kapcsolatos ismereteinket, kitér az emigráció kapcsolataira, diplomáciai jelentőségére, a rodostói magyar közösség felekezeti, kulturális hatásaira, valamint a bujdosó kurucok katonai sikereire, melyek a 18. századi Európa hadművészetére is maradandó hatást gyakoroltak. Tóth Ferenc tanulmánya tehát hatékonyan szemlélteti és helyezi el a Rákóczi-emigrációt a spanyol örökösödési háború lezárásával megváltozott európai közegben, másfelől rámutat arra is, hogy az idegenben tartózkodó kurucok Rákóczi halála után is rendelkeztek diplomáciai és kulturális jelentőséggel.

II. Rákóczi Ferenc kulturális emlékezetét mutatja be Kincses Katalin Mária (KRE) munkája, *A Rákóczi-kultusz* (229–243. o.). A tanulmány a fejedelem köré a 18–20. század folyamán kiépült kultuszt mint a történelmi és kulturális emlékezet kikristályosodását, annak folyamatosan módosuló jelenségét mutatja be. Ennek csúcspontjaként tekinthető Thaly Kálmán munkássága, valamint Rákóczi Ferenc földi maradványainak hazahozatala 1906-ban. A szerző rámutat arra, hogy Rákóczi történelmi, nemzeti hőssé emelkedése nemcsak magyar historiográfiai sajátosság, de az Európában tapasztalható hasonló jelenségekkel is összeegyeztethető.

Ezt tematikai egységet Tüskés Gábor (MTA BTK ITI) tanulmánya zárja *Magyarország képe II. Rákóczi Ferenc önéletrajzi műveiben* (245–263. o.) címmel. A munka két fő forrást dolgoz fel – *Confessio peccatoris* (1716–1720) és *Mémoires* (1717–1730 előtt) –, amelyek révén bemutatja, hogy a száműzetését töltő fejedelem hogyan látta

a magyar történelmet, a szabadságharc előzményeit és annak hátterét, valamint a haza képét meghatározó motívumokat és gondolati alakzatokat. A tanulmány során a szerző ismerteti és összeveti a két művet a magyar és erdélyi történelem (beleértve a királyellenes felkelések okait), az ország gazdasága, illetve társadalmát alkotó négy rend sajátosságai és a szabadságharc előzményei, valamint a katonaság és hadvezetés szabadságharcban jelentkező erényei és hiányosságai mentén. A szerző kiemeli Rákóczi munkáinak történeti pontatlanságait, elfogultságából, vagy épp retorikai szerkesztésből adódó csúsztatásait, ugyanakkor rámutat arra is, hogy a személyes tapasztalatai alapján leírt eseményeket viszonylag pontosan mutatta be, írásaiból pedig kitűnik a politikus-hadvezér és a magánember kettőssége. A kötetet időrendi áttekintés (264–265. o.), az illusztrációk jegyzéke (266–269. o.), végül pedig a tanulmányok angol nyelvű összefoglalásai (270–274. o.) és a szerzők névsora zárja (275. o.).

Összességében elmondható, hogy a *Rákóczi emlékkönyv* hatékonyan és közérthetően összefoglalja a szabadságharc és emlékezetének számos területével (hadtörténet, család- és birtoktörténet, eszmetörténet, irodalom- és művelődéstörténet stb.) foglalkozó kutatásokat, felvonultatva azok legújabb kutatási eredményeit is. A kötet ezáltal értékes szakmai terméké lett a 2019-ben meghirdetett emlékévknek.

Szuromi Kristóf

BRUNO COLSON

LES BELGES DANS L'ARMÉE DES HABSBOURG
Régiments et personnalité militaires des Pays-Bas autrichiens, 1756–1815

(Verlag Militaria Gmbh, Wien, 2020. 416 o.
ISBN 978-3-903341-11-1)

Az európai hadtörténet és stratégiai gondolkodás története iránt érdeklődő olvasóknak valószínűleg ismerősen cseng Bruno Colson neve, aki évtizedek óta a Namuri Egyetem oktatója. Colson professzor az elmúlt években több jelentős művet publikált, amelyek közül érdemes kiemelni Rogniat tábornok, Napóleon és Clausewitz munkásságának szentelt új monográfiáit. Az egyetemes hadtudomány iránti érdeklődése mellett nagy fontosságot tulajdonított a belga katonai gondolkodás nagy klasszikusának, Charles-Joseph de Ligne hercegnek is, akinek a hétéves háborúról szóló naplóját Jeroom Vercruyssen professzorral közösen adta ki. Ligne hercegre vonatkozó kutatásai állhattak legutóbbi, a császári hadsereg 18. századi belga katonáinak szentelt könyve születésének hátterében is, amely nemrégiben jelent meg a bécsi Verlag Militaria gondozásában. Az impozáns, rendkívül gazdag és igényes illusztrációs anyaggal ellátott kötet átfogó képet nyújt az Osztrák Németalföld fennállásának második felében,